

Michaił Bachtin

Jedynie powieść w pełni odzwierciedla życie

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 6 (71), 190-193

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mikołaj BACHTIN

Jedynie powieść w pełni odzwierciedla życie

W formie ciekawostki z kręgu tematów Bachtinowskich przedstawiamy pracę maturalną starszego brata słynnego literaturoznawcy, Mikołaja. Rodzina Bachtinów mieszkała w latach 1905-1911 w Wilnie i w tamtejszym gimnazjum uczyli się młodzi Bachtinowie. Michał przeniósł się w 1911 z rodzicami do Odessy, Mikołaj został w Wilnie, by tam dokończyć szkołę i złożyć egzamin maturalny. Dalsze koleje losu Mikołaja (20 III [1 IV] 1894, Orzeł – 9 VII 1950, Birmingham) układały się dosyć burzliwie. Podczas wojny domowej walczył z bolszewikami, później wstąpił do francuskiej Legii Cudzoziemskiej. Nigdy jednak nie porzucił swych literackich zainteresowań, choć później bardziej go zajmowała poezja niż proza. Wielokrotnie o niej pisał i sam ją uprawiał. Uprawiał także w czasie swojego pobytu na emigracji we Francji eseistykę filozoficzno-literacką. Ostatnią część życia spędził w Anglii, gdzie po doktoracie z filologii klasycznej na Oxfordzie wykładał w różnych kolegiach. Jedyną jego publikacją książkową za życia był broszura *Introduction to the Study of Modern Greek* (Cambridge 1935). Pośmiertnie ukazały się dwa zbiory jego artykułów, wykładów i szkiców: *Lectures and Essays* (Birmingham 1963) oraz *Iz żizni idej* (Moskwa 1995). Pozycja pierwsza zawiera prace z okresu angielskiego, pozycja druga – z okresu francuskiego.

Dla bachtinologów może być pouczające zestawienie szkolnych idei Mikołaja z bardziej wyrafinowanymi, ale pozostającymi w podobnym kręgu problematyki ideami młodego Michała. Idee te wyraził Michał w cyklu pogadank, które w latach dwudziestych przedstawił małemu gronu słuchaczy w Witebsku i Leningradzie. Pogadanki zanotowała R.M. Mirkina, a jej zapiski opublikowane zostały w krytycznym wydaniu dzieł Bachtina (*Sobranie soczinienij*, t. 2, Moskwa 2000).

Mikołaja praca pisemna z rosyjskiego pozwala zorientować się nieco, jak wyglądała najwcześniejsza edukacja literacka także i Michała, o którym z tamtego okresu nie ma zbyt wielu dokładnych wiadomości. Jurorzy Olimpiady Polonistycznej również znajdą tu ciekawy temat do refleksji. Dokument ten odnalazł

Bachtin Jedynie powieść...

W.I. Łaptun w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Litwy w Wilnie i ogłosił w artykule *K „Biografii M.M. Bachtina”* (w wychodzącym w Witebsku – obecnie redakcja pisma znajduje się w Moskwie – piśmie „Dialog. Karnawał. Chronotop”. Żurnał naučných razyskanij o biografii, tieorietičeskim nasliedii i epochie M.M. Bachtina 1993, nr 1[2]). Wszystkich zainteresowanych tym i innymi szczegółami z życia Bachtina zachęcamy do lektury tego czasopisma znajdującego się w zbiorach Biblioteki IBL PAN.

Praca pisemna z języka rosyjskiego

ucznia VIII klasy I-go Gimnazjum w Wilnie

Mikołaja Bachtina,

25 kwietnia 1912 roku.

Rozpoczęta o godz. 9. 05.

Oddana o godz. 14.

Nadzorujący – [podpis]

Praca oceniona przez komisję egzaminacyjną na stopień 5 (pięć)

Dyrektor – [podpis]

JEDYNIENIE POWIEŚĆ W PEŁNI ODZWIERCIEDLA ŻYCIE

Plan

I. Czym jest powieść?

II. Co daje nam powieść?

- a) obraz charakteru i rozwoju bohatera;
- b) obraz wydarzeń z życia bohatera i jego świata wewnętrznego;
- c) obraz środowiska, w którym żyje i rozwija się bohater;
- d) obraz epoki, w której żyje bohater;
- e) zarys prądów umysłowych przedstawionej epoki;
- f) obraz osób, z którymi styka się bohater;
- g) myśli autora.

III. Znaczenie powieści w czasach współczesnych.

WYPRACOWANIE

Powieść jest formą literacką najbardziej charakterystyczną dla współczesności. Powieść stara się w pełni ukazać całą różnorodność zdarzeń, których centrum stanowi życie i działalność jednej postaci, tak zwanego „bohatera powieści”. Czasem bohaterem powieści nie jest jedna osoba, ale kilka osób, cała rodzina, a nawet kilka rodzin. Na przykład Tołstoj w swojej powieści *Wojna i pokój* przedstawia losy dwóch rodzin (Rostowów i Bołkońskich) na tle wielkich wydarzeń tamtych czasów.

Całość przedstawionych w powieści wydarzeń z życia bohatera nazywa się fabułą tej powieści. Ale przecież bohater powieści żyje w określonej epoce, w określonym środowisku, styka się z różnymi osobami, ma jakieś myśli. Pokazanie tego wszystkiego to drugi ważny składnik powieści.

Trzecim i ostatnim składnikiem powieści jest obraz myśli i uczuć autora, który wyraża swój stosunek do bohatera i jego środowiska... Po objaśnieniu podstawowych składników powieści, traktowanej jako szczególny rodzaj twórczości artystycznej, zanalizujemy teraz bardziej szczegółowo każdy z tych składników. Jak już była o tym mowa, ośrodkiem powieści jest bohater; autor – aby pokazać wygląd swojego bohatera, jego charakter, sposób myślenia – opisuje dzieciństwo bohatera, czyli tę epokę w życiu człowieka, która kształtuje jego charakter. Bardzo ważne jest także wychowanie bohatera. Opis wychowania Eugeniusza u Puszkina wiele wyjaśnia nam w dalszym ciągu powieści. Widzimy, że powierzchowna edukacja i wychowanie Eugeniusza uczyniły tego utalentowanego człowieka niezdolnym do niczego, a ta niezdolność doprowadziła Eugeniusza do rozczarowań i beczynności, do powierzchownego bajronizmu, uczyniła z niego „moskwiczana w płaszczu Child Harolda”. Opis dzieciństwa Ilji Iljicza w powieści Gonczarowa *Oblomow* wyjaśnia nam przyczyny beczynności, która zgubiła tego człowieka. Opis dzieciństwa Rudina i Ławrieckiego w powieściach Turgeniewa wyjaśnia nam wiele cech ich charakterów. Opis życia wewnętrznego bohatera także pozwala nam lepiej zrozumieć powieść. Wymieńmy przeżycia Oblomowa, kiedy pokochał Zofię, przypomnijmy jego marzenia o spokojnym i szczęśliwym wiejskim życiu...

Wydarzenia rozwijają się przed nami stopniowo; żyjemy powolnym, spokojnym życiem razem z Oblomowem, uczestniczymy w szybkiej zmianie zdarzeń w życiu Rudina. Całe życie bohatera znajduje w powieści wyraźne odbicie. Niemało uwagi poświęca się w powieści środowisku, do którego należy bohater. U Gonczarowa odnajdujemy opis bytowania właścicieli ziemskich, u Turgeniewa obrazy życia „szlacheckich gniazd”. A jak dokładnie nakreślono u Tołstoja w *Wojnie i pokoju* obyczaje wojska, chłopów, wyższego świata!

W powieści przedstawiana jest też epoka, w jakiej dzieją się opisywane wydarzenia. Na przykład wielka epoka 1812 roku najpełniejszy swój wyraz znalazła w powieści *Wojna i pokój*. Epoka lat 40-ych pokazana jest w *Rudinie*.

W powieści znajdujemy również wyraźny obraz prądów umysłowych opisywanego czasu. I tak w *Onieginie* spotykamy zjawisko powierzchownego bajronizmu, panujące u nas w latach 20-ych, a w *Rudinie* mamy odbicie rosyjskiego heglizmu, rozkwitającego w kółkach [młodzieży] w latach 40-ych; powieść *Ojcowie i dzieci* pokazuje nam zadziwiający obraz ruchu umysłowego zwanego nihilizmem. Bohater powieści musi stykać się z wieloma osobami i przedstawienie tych osób także odnajdujemy w powieści. Wszystkie te postacie należą do tej lub innej klasy, tej lub innej grupy ludzi i przedstawiają życie w całej jego różnorodności.

Wreszcie autor powieści daje nam odczuć, jaki jest jego stosunek do tego, co przedstawia, wkładając własne myśli i uczucia w usta działających postaci. Kiedy Sztolc w powieści *Oblomow* mówi: „Żegnaj, stara Oblomowko!”, to czujemy, że te

Bachtin Jedynie powieść...

słowa powtarza z nim razem sam Gonczarow. Czasami poprzez samo ukazanie czegoś autor zdradza swój stosunek do tego, co przedstawia. Tak odbija się w powieści życie. Dlaczego jednak właśnie powieść pełniej przedstawia życie aniżeli inne literackie formy? Chodzi o to, że przy opisywaniu życia inne formy literackie czynią to z jakiejś określonej strony, a powieść utrwała życie we wszystkich jego przejawach. Dramat przedstawia tylko akcję, liryka tylko świat wewnętrzny, powieść łączy w sobie elementy dramatyczne, liryczne i obyczajowe. A zatem jedynie powieść w pełni odzwierciedla życie.

Jak już powiedziałem, powieść jest najbardziej charakterystyczną współczesną formą literacką. Dopiero teraz człowiek może w pełni zbadać życie we wszystkich jego przejawach; to znaczy, że tylko obecnie możliwa jest powieść jako forma literacka.

A znaczenie powieści jest ogromne. Powieść pomaga nam poznać i zrozumieć życie człowieka, pomaga nam pojąć nasze własne życie i życie otaczających nas ludzi, a to czyni nas zdolnymi do życia zgodnie z surowymi zasadami i prowadzi drogą ku samodoskonaleniu.

Przełożyła Marta Zielińska